

Anotace rozhodnutí Evropského výboru pro sociální práva

Rozhodnutí ze dne 17. října 2023 ve věci č. 188/2019 – *Validity Foundation – Mental Disability Advocacy Centre proti České republice*

Evropský výbor pro sociální práva jednomyslně rozhodl, že Česká republika neporušuje z důvodu používání síťových lůžek coby omezovacího prostředku v psychiatrické péči čl. 11 odst. 1 Evropské sociální charty, který zaručuje právo na ochranu zdraví, ani čl. 4 odst. 3 Dodatkového protokolu k Evropské sociální chartě, jenž zaručuje práva starých osob na sociální ochranu, jelikož přijala po podání kolektivní stížnosti právní úpravu, která použití síťových lůžek již nadále nepřipouští.

I. Námitky stěžovatelské organizace

Stěžovatelská organizace tvrdí, že osoby s psychosociálním postižením a starší osoby jsou v České republice v psychiatrických léčebnách a na psychiatrických odděleních vystavovány zneužívání kvůli umístění do síťových lůžek. Namítá, že používání takových omezovacích prostředků zasahuje jak do práva na ochranu zdraví, tak do práva starých osob na sociální ochranu, čímž dochází k porušení čl. 11 odst. 1 Evropské sociální charty z roku 1961 („Charta“) a článku 4 Dodatkového protokolu k Evropské sociální chartě z roku 1961 „Dodatkový protokol z roku 1988“).

II. Odůvodnění rozhodnutí Výboru

A. K TVRZENÉMU PORUŠENÍ ČLÁNKU 11 ODST. 1 CHARTY Z ROKU 1961

Evropský výbor pro sociální práva („Výbor“) uvedl, že pojmem zdraví se ve smyslu článku 11 Charty rozumí stav úplného blaha tělesného, duševního a sociálního, který nespočívá jen v absenci nemoci nebo neduhu (*Transgender Europe a ILGA Europe proti České republice*, stížnost č. 117/2015, rozhodnutí o odůvodněnosti ze dne 15. května 2018, § 71). Lidská důstojnost je podle Výboru základní hodnotou a skutečným jádrem práva lidských práv v Evropě a zdravotní péče je předpokladem pro její zachování (*International Federation of Human Rights Leagues (FIDH) proti Francii*, stížnost č. 14/2003, rozhodnutí o odůvodněnosti ze dne 3. listopadu 2004, § 31). Životní podmínky v nemocnicích, včetně psychiatrických léčen a dalších zařízení poskytujících péči, musí být přiměřené a musí zachovávat lidskou důstojnost (*Závěry 2005, Rumunsko; Závěry XIX-2 (2009), Maďarsko*). Dodal, že nedílnou součástí práva na ochranu zdraví zaručeného článkem 11 Charty z roku 1961 je právo na zachování tělesné a duševní integrity (*Transgender Europe a ILGA Europe proti České republice*, cit. výše, § 74).

Výbor vzal v potaz tvrzení stěžovatelské organizace, že užívání síťových lůžek zasahuje jak do práva na ochranu zdraví, tak do práva na lidskou důstojnost a předložených důkazů upozorňujících na ponižování a pokořování pacientů v síťových lůžcích, kteří jsou vystaveni velkému psychickému tlaku, strachu, nedostatku soukromí či odpírání jídla a pití nebo nemožnosti použít toaletu. Konstatoval, že k ukončení používání síťových lůžek vyzvaly českou vládu i mezinárodní organizace jako výbory OSN či Evropský výbor pro zabránění mučení a nelidskému či ponižujícímu zacházení nebo trestání (CPT).

Výbor konstatoval, že přístup k duševnímu zdraví založený na lidských právech vyžaduje minimálně následující prvky: a) zavést řízení psychiatrické péče založené na lidských právech prostřednictvím právních předpisů a strategií, které jsou v souladu s Úmluvou o právech osob se zdravotním postižením (CRPD), dalšími relevantními nástroji, nejlepší praxí a empirickými důkazy; b) poskytování psychiatrické péče v komunitních zařízeních; a c) implementaci strategií na podporu a prevenci v oblasti duševního zdraví včetně kampaní zaměřených na snížení stigmatizace a diskriminace. Tyto požadavky jsou v souladu s Všeobecným akčním plánem pro duševní zdraví 2013–2030 Světové zdravotnické organizace (WHO) a dalšími relevantními standardy (viz *Závěry XXII-2(2021), Česká republika*, čl. 11 odst. 3). Výbor si rovněž povšiml, že i další mezinárodní organizace vyzvaly státy, aby ukončily omezování pacientů

a reformovaly systémy péče o duševní zdraví přijetím přístupu založeného na lidských právech, jenž je v souladu se CRPD, úmluvou, která je založena na respektu k člověku, autonomii a začlenění do společnosti. Výbor připomněl, že článek 11 ukládá řadu pozitivních a negativních závazků a neomezuje se pouze na přijetí pozitivních proaktivních opatření k zajištění nejvyššího dosažitelného standardu zdraví (jako například zajištění přístupu ke kvalitní zdravotní péči). Koncept ochrany zdraví zahrnuje povinnost státu zdržet se jakýchkoli přímých či nepřímých zásahů do požívání tohoto práva (*Transgender Europe a ILGA Europe proti České republice*, cit. výše, § 79).

Výbor dal zapravdu stěžovatelské organizaci, že umísťování do síťových lůžek může pacientům způsobit fyzické a duševní utrpení, a tím i poškození zdraví. Takové omezení v pohybu a separace mohou zhoršit psychické zdraví a bránit uzdravení. Zprávy ukazují, že riziko újmy na zdraví způsobené využíváním síťových lůžek je zvýšené v případě dlouhodobého či nadměrného trvání omezení v pohybu nebo jeho opakování. Vzhledem ke zvláštní zranitelnosti osob s psychosociálním a intelektuálním postižením je navíc riziko újmy nebo poškození jejich zdraví způsobené izolací v síťovém lůžku obzvláště výrazné. Výbor tak shrnul, že používání síťových lůžek představuje zásah do práva na zdraví osob, které jsou do nich umístěny.

Výbor vzal v potaz, že od podání stížnosti došlo v České republice ke změně právní úpravy. Od 1. ledna 2022 již zákon nepřipouští umístění pacienta do síťového lůžka během poskytování zdravotní péče, což se odrazilo v § 39 zákona č. 372/2021 Sb., o zdravotních službách. Jelikož Výbor rozhoduje o právní situaci panující v den rozhodnutí o odůvodněnosti (*European Council of Police Trade Unions (CESP) proti Francii*, stížnost č. 57/2009, rozhodnutí o odůvodněnosti ze dne 1. prosince 2010, § 52), dospěl k závěru, že aktuální právní úprava je v tomto ohledu v souladu s Chartou.

Připomněl, že Charta usiluje o to chránit práva nejen teoreticky, ale i prakticky. Podotkl, že nemá důkaz, nasvědčující tomu, že by nová právní úprava zakazující síťová lůžka nebyla v praxi řádně prováděna. Dal současně zapravdu stěžovatelské organizaci, že společně se zákazem síťových lůžek musí stát zajistit, že tato změna nepovede k vyššímu využívání jiných forem omezování, kterými jsou další mechanické nebo chemické omezovací prostředky. Pokud by skutečně existovaly důkazy, že zákaz síťových lůžek vedl v praxi k užívání jiných omezovacích prostředků, vznášelo by to otázky na poli čl. 11 odst. 1. Výbor však zdůraznil, že nemá informace, že by nová právní úprava vedla intenzivnějšímu využívání jiných omezovacích prostředků. Naznal tak, že k porušení čl. 4 odst. 3 Dodatkového protokolu z roku 1988 nedošlo.

B. K TVRZENÉMU PORUŠENÍ ČL. 4 ODST. 3 DODATKOVÉHO PROTOKOLU Z ROKU 1988

Výbor podotkl, že čl. 4 odst. 3 Dodatkového protokolu z roku 1988 je prvním ustanovením v rámci systému Charty zaměřeným konkrétně na práva starších osob. Zdůraznil nutnost neumisťovat starší osoby do ústavů a vytvořit systém dlouhodobé péče a podpory komunitního typu. Umísťování do ústavů je formou segregace, jež často vede ke ztrátě autonomie, práva volby a nezávislosti. Starším osobám by se mělo umožnit vést nezávislý život v jim známém prostředí; starší lidé vyžadující dlouhodobou péči by měli být schopni zvolit si způsob života. Smluvní státy tak musí přijmout opatření, která jim umožní vést nezávislý život, včetně bydlení přiměřeného jejich potřebám a zdravotnímu stavu, jakož i nezbytné zdroje a podporu (*Závěry XXII-2 (2021), Česká republika*, článek 4 Dodatkového protokolu z roku 1988). Výbor připomněl, že článek 4 Dodatkového protokolu z roku 1988 se týká i práv starších osob žijících v ústavech. Zahrnuje právo na řádnou péči a adekvátní služby, právo na soukromí, právo na osobní důstojnost, právo účastnit se rozhodnutí týkajících se životních podmínek v ústavech a právo stěžovat si na léčbu a péči tam poskytovanou (*Závěry 2017, Malta; Portugalsko*). Ustanovení vyžaduje, aby smluvní státy podnikly potřebná opatření proti zneužívání starších osob. To může nabývat různých forem: od fyzického, psychického nebo emočního k sexuálnímu či finančnímu, nebo jednoduše podobu úmyslného či neúmyslného zanedbávání. Smluvní státy proto musí zjistit rozsah problému, zvýšit povědomí o potřebě vymýtit zneužívání a zanedbávání starších osob a přijmout potřebná opatření (*Závěry 2009, Andorra*). Výbor konstatoval, že skutečnost, že se dosud nezabýval používáním síťových lůžek ve svých závěrech k čl. 4 odst. 3 Dodatkového protokolu z roku 1988 ve vztahu k České republice,

mu nebrání v přezkumu dodržování závazků států podle zmíněného ustanovení v případě této stížnosti. Vzal na vědomí svědectví starších osob umístěných do síťových lůžek dokládající, že se potýkají s izolací, strachem, bezmocí a nedostatečnou podporou, pokořením a ponížením, nedostatkem autonomie a soukromí, odpíráním jídla a pití a možnosti použít toaletu. Zhodnotil, že vyjádření zaměstnanců prokazují nedostatek empatie a neresppektující chování vůči starším osobám, které jsou o to více závislé na zdravotnickém personálu. Konstatoval, že pokud jsou starší osoby umístěny v síťových lůžkách, jsou tím více vystaveny strachu, bolesti a zanedbávání. Fyzické a duševní utrpení může být prohloubeno dlouhodobým nebo opakovaným používáním takových omezovacích prostředků a zvýšenou závislostí dotčených osob na pomoci personálu.

Výbor připomněl, že Charta klade důraz na podporu osobní autonomie a respektu k důstojnosti starších osob, z čehož vyplývá naléhavá potřeba investovat do komunitní péče jako alternativy ústavů. Pokud je během přechodu k deinstitucionalizaci nezbytné ponechat některé ústavy v chodu, požaduje článek 4 Dodatkového protokolu z roku 1988, aby životní podmínky a péče byly přiměřené a byla respektována následující základní práva: právo na autonomii, právo na soukromí, právo na osobní důstojnost, právo účastnit se rozhodnutí týkajících se životních podmínek v ústavu, ochrana majetku, právo na zachování osobního kontaktu (i prostřednictvím internetového přístupu) s osobami blízkými a právo stěžovat si na léčbu a péči (*Závěry XXII-2(2021), Česká republika, článek 4 Dodatkového protokolu z roku 1988*). Výbor rovněž konstatoval, že i další mezinárodní orgány vyzvaly Českou republiku, aby v legislativě prosazovala zásadu autonomie, nezávislé právní způsobilosti starších osob, včetně jejich informovaného souhlasu, jak jsou zakotveny v CRPD.

Výbor odmítl argument vlády, že u práv chráněných článkem 4 odst. 3 Dodatkového protokolu z roku 1988, jako je právo na autonomii či právo na soukromí, lze vycházet ze zásady jejich postupného naplňování. V případě používání síťových lůžek se nejedná o situaci, kdy by naplnění práva chráněného Chartou vyžadovalo složité či finančně nákladné řešení (*International Association Autism-Europe proti Francii, stížnost č. 13/2002, rozhodnutí o odůvodněnosti ze dne 4. listopadu 2003, § 53*). Naopak, situace musí být řešena okamžitě.

Stejně jako v případě námítky na poli článku 11 Charty však konstatoval, že rozhoduje o právním stavu, který platí v den rozhodnutí o odůvodněnosti. S ohledem na to, že napadené omezovací opatření bylo zrušeno a užívání síťových lůžek již není dovoleno, shledal Výbor, že právní úprava je v tomto ohledu v souladu s Chartou. Rozhodl tak, že k porušení čl. 4 odst. 3 Dodatkového protokolu z roku 1988 nedošlo.